

**ПСИХОКРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ЗЛОЧИНЦЯ:
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО МОДЕЛЮВАННЯ ПОВЕДІНКИ
ПРАВОПОРУШНИКІВ У ХОДІ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ**

Антон КОВАЛЕНКО

*аспірант кафедри практичної психології
Інституту журналістики і масової комунікації
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Каріна КАЛЮГА

*доктор юридичних наук, професор,
заступник завідувача кафедри кримінального
права, процесу та криміналістики Інституту економіки
та права Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

У дослідженні розглянуто міждисциплінарні аспекти формування психокриміналістичного портрета особи злочинця на основі сучасних досягнень наук криміналістики та психології. Визначено теоретичні та практичні підходи до моделювання поведінки правопорушника, описано методики психологічного профілювання в рамках досудового розслідування. Аналізуються ефективні стратегії ідентифікації особи злочинця з урахуванням психологічних характеристик, способу життя, кримінального досвіду та поведінкових моделей. Сучасна криміналістика дедалі активніше інтегрує до своїх методів досягнення суміжних галузей знань, зокрема психології, що дозволяє поглибити розуміння мотивів, способу мислення і поведінки злочинців. Створення психокриміналістичного портрета стало важливим інструментом у протидії злочинності, особливо у провадженнях, що пов'язані з серійними злочинами або складними формами девіантної поведінки. Метою даної роботи є дослідження сучасних підходів до моделювання поведінки злочинця на етапі досудового розслідування, з урахуванням психологічного аналізу особистості.

Психокриміналістичний портрет (або профіль) – це комплексна характеристика особи злочинця, створена на основі аналізу слідів злочину, поведінкових особливостей, способу вчинення злочину, а також психофізіологічних і соціально-психологічних чинників.

Профілювання дозволяє з високим рівнем ймовірності визначити стать, вік, рівень інтелекту, професію, сімейний стан та інші властивості невідомого злочинця. Побудова психокриміналістичного портрета злочинця ґрунтується на низці психологічних теорій, що пояснюють витоки, механізми та прояви протиправної поведінки. Зокрема, психодинамічна теорія дозволяє аналізувати внутрішні конфлікти особистості, витіснені переживання та глибинну мотивацію злочинця, що часто не усвідомлюється ним самим. Наприклад, когнітивно-поведінкова теорія акцентує увагу на вивченні когнітивних схем і стереотипів мислення, які обумовлюють деструктивні моделі поведінки, зокрема на сприйнятті соціальної реальності, рішень та реакцій на ситуації. Теорія соціального навчання пояснює вплив оточення та життєвого досвіду на формування злочинної поведінки, вказуючи на роль наслідування, підкріплення та соціальних норм у закріпленні протиправних дій. Інтеграція цих теоретичних підходів дає змогу створювати більш точні та функціональні психокриміналістичні портрети, які відображають не лише зовнішні прояви, а й глибинні психологічні характеристики злочинця^{1,2}.

Зазначимо, що процес створення психокриміналістичного портрета злочинця передбачає поетапний аналіз різноманітних аспектів злочинної діяльності, що дозволяє отримати цілісне уявлення про особу правопорушника. Першим етапом є збір і аналіз інформації з місця події. На цьому рівні здійснюється ретельне дослідження обставин вчинення злочину: спосіб проникнення, характер та локалізація ушкоджень, ознаки боротьби чи її відсутність, особливості взаємодії зі жертвою, а також наявність залишених предметів, що можуть вказувати на неуважність або психологічний стан злочинця. Ці деталі дозволяють сформувати уявлення про методiku дій правопорушника та рівень його підготовленості. Наступним кроком є поведінковий аналіз, що охоплює оцінку дій злочинця до, під час та після злочину. Такий аналіз дозволяє визначити тип його поведінки: чи був злочин спланованим (організований тип), чи імпульсивним і хаотичним (дезорганізований тип). Також звертається увага на наявність агресивності, схильність до ритуалізованих дій, ступінь контролю над емоціями та середовищем. Ці поведінкові характеристики є ключовими для подальшого психологічного моделювання. Завершальним етапом виступає безпосереднє формування портрета особи злочинця. На цьому етапі

¹ David V. Canter *Criminal Shadows: Inside the Mind of the Serial Killer*. New York : HarperCollins, 1995. 412 p.

² Freud S. (1923). *The Ego and the Id*. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XIX (1923-1925): *The Ego and the Id and Other Works*. P. 1-66.

визначаються його індивідуально-психологічні особливості, такі як рівень самоконтролю, емоційна стабільність, схильність до ризику, наявність патологічних проявів, девіантних схильностей або залежностей. Комплексний підхід до аналізу дозволяє створити детальний образ злочинця, який є важливим інструментом у подальшому розслідуванні та затриманні підозрюваного^{3, 4}.

Сучасна наука дедалі активніше застосовує новітні технології, що значно підвищують точність і ефективність створення портрета злочинця. Зокрема, використання ШІ та аналітичних систем дозволяє обробляти великі масиви даних (big data) та аналізувати поведінкові патерни, виявлені в тисячах кримінальних справ. Алгоритми машинного навчання можуть автоматично визначати спільні риси між різними профілями, класифікувати типи поведінки, прогнозувати можливі дії правопорушника та допомагати у звуженні кола підозрюваних. Окрім цифрових рішень, важливу роль відіграють психофізіологічні методи, що базуються на безпосередньому спостереженні за реакціями людини. Застосування поліграфа, аналіз мікроекспресій обличчя, невербальної поведінки, а також біометричних показників дають змогу уточнити психологічні характеристики особи, виявити приховані емоції або психічні відхилення. У комплексі з іншими інструментами розслідування ці технології істотно підсилюють потенціал криміналістів та психологів у побудові достовірного психопортрета злочинця⁵.

Практичне значення психокриміналістичного портрета виявляється насамперед у можливості оптимізації процесу досудового розслідування. Завдяки профілюванню слідчі отримують змогу звужити коло підозрюваних, зосередивши увагу на осіб, які відповідають певним психологічним, поведінковим або соціальним характеристикам. Це значно економить ресурси, скорочує час пошуку злочинця та підвищує ефективність розслідування. Побудований портрет також може слугувати орієнтиром для проведення допитів, оперативних заходів і перевірки алібі, забезпечуючи цілеспрямований та обґрунтований підхід до розкриття злочинів. Ще одним важливим аспектом практичного застосування психокриміналістичного портрета є його

³ Douglas J.E., Ressler R.K., Burgess A.W., Hartman C.R. Criminal profiling from crime scene analysis. *Behavioral Sciences & the Law*. №4(4). 1986. P. 401-421.

⁴ Пашковська М. В. «Психологічний портрет» злочинця та його значення під час розслідування злочинів. *LEX*. URL : https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1418

⁵ Grassi Abrams Artificial Intelligence is Revolutionizing Criminal Profiling and Investigation. *Hilaris. Journal of Forensic Medicine*. URL : https://www.hilarispublisher.com/open-access/artificial-intelligence-is-revolutionizing-criminal-profiling-and-investigation-107983.html?utm_source=chatgpt.com

використання в межах судово-психологічної експертизи. Висновки, отримані в результаті профілювання, можуть виступати допоміжним доказом у судовому процесі, сприяючи більш глибокому розумінню психологічного стану підозрюваного чи обвинуваченого. Крім того, така інформація має значення при ухваленні судом рішень щодо доцільності застосування примусових заходів медичного характеру, оцінки осудності, ризику рецидиву або потреби у спеціальних умовах утримання. Таким чином, психокриміналістичний портрет набуває важливого значення не лише на етапі розслідування, а й у правовому вирішенні справи^{6, 7}.

Психокриміналістичний портрет може бути ефективним інструментом не лише для розкриття злочинів, а й для їх запобігання. Завдяки виявленню характерних психологічних ознак і моделей поведінки, що корелюють із підвищеним ризиком девіантної або кримінальної активності, можливо проводити профілактичну роботу серед груп ризику. Застосування психопрофілю в освітніх установах, армії, соціальних службах дозволяє своєчасно ідентифікувати осіб, схильних до агресії, девіантної поведінки чи соціального відчуження, і вжити превентивних заходів, спрямованих на їх підтримку, адаптацію чи психокорекцію. Таким чином, психокриміналістичний портрет може виконувати не лише слідчу, а й соціально-реабілітаційну функцію.

Взагалі, інтеграція психологічних знань у криміналістичну практику значно розширює аналітичні можливості слідчих органів. Психокриміналістичне профілювання – це потужний інструмент, що дозволяє не лише виявити, а й глибше зрозуміти особу правопорушника, його мотиви та поведінкову логіку. У перспективі подальші дослідження в цій сфері мають бути спрямовані на автоматизацію методик профілювання, поглиблення етичного аспекту використання психологічних інструментів та розробку національних стандартів у даній сфері.

⁶ Turvey B.E. Criminal Profiling: An Introduction to Behavioral Evidence Analysis. San Diego, Calif. : Academic Press, 2011. 728 p.

⁷ Кримінальна психологія. Юридична енциклопедія : у 6 т. / ред. кол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3 : К – М. 792 с.